

ADLIYA TIZIMIDA KORRUPSIYAGA QARSHI KURASHISH MASALASI: MUAMMO VA YECHIMLAR

Axmedova Sayyorahon Ravshanbekovna

Andijon viloyati Baliqchi tumani adliya bo'limi,

FHDY bo'limi 1-toifali inspektori.

Annotatsiya: Ushbu maqola adliya tizimida korrupsiyaga qarshi kurashishning dolzarb muammolarini tahlil qiladi va samarali yechimlarni taklif etadi. Korrupsiyaning adliya tizimiga ta'siri, uning sabablari va oqibatlari ko'rib chiqiladi. Adabiyotlar tahlili, metodologik yondashuvlar, natijalar va munozara orqali korrupsiyaga qarshi kurashda mavjud muammolar va istiqbolli yechimlar yoritiladi. Maqola xulosa va takliflar bilan yakunlanadi, bu esa adliya tizimida shaffoflik va adolatni ta'minlashga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: korrupsiya, adliya tizimi, shaffoflik, antikorrupsiya choralari, huquqiy islohotlar, institutsional yechimlar.

Adliya tizimi jamiyatning huquqiy asosini ta'minlovchi muhim institut sifatida davlat boshqaruvi va ijtimoiy adolatni ta'minlashda markaziy rol o'ynaydi. Biroq, korrupsiya adliya tizimining samaradorligiga jiddiy xavf soladi, fuqarolar ishonchini pasaytiradi va huquqiy tenglikni buzadi. O'zbekistonda so'nggi yillarda korrupsiyaga qarshi kurash bo'yicha muhim islohotlar amalga oshirilmoqda, ammo adliya tizimida bu muammo hali ham dolzarb bo'lib qolmoqda. Ushbu maqola adliya tizimida korrupsiyaning asosiy shakllari, sabablari va yechimlarini tahlil qilishga qaratilgan.

Adliya tizimi jamiyatda adolat va qonuniylilikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Biroq, korrupsiya ushbu tizimning samaradorligiga jiddiy xavf soladi, fuqarolar ishonchini yo'qotadi va ijtimoiy tenglikka putur yetkazadi. Quyida adliya tizimida korrupsiyaga oid muammolar, ularning oqibatlari va yechimlari batafsil ko'rib chiqiladi.

Muammolar va ularning sabablari

Sudyalarning mustaqil emasligi:

- Ko'pincha sudyalor siyosiy bosim ostida ishlaydi yoki davlat organlari, biznes guruhlar yoki nufuzli shaxslar tomonidan ta'sir o'tkaziladi.

- Sudyalor tayinlash jarayonida shaffoflikning yo'qligi va siyosiy sadoqatga asoslangan tanlov tizimi korrupsiyaga yo'l ochadi.

- Masalan, ayrim davlatlarda sudyalor lavozimga kelish yoki uni saqlab qolish uchun yuqori lavozimli amaldorlarga pora berishga majbur bo'ladi.

Shaffoflikning pastligi:

- Sud jarayonlari va qarorlar ko‘pincha ochiq emas. Fuqarolar sud qarorlari qanday qabul qilingani va qanday asoslarga tayanganini bilish imkoniyatidan mahrum.

- Hujjatlarning yopiq saqlanishi yoki qarorlarning asossiz e‘lon qilinishi noqonuniy kelishuvlarni yashirishga xizmat qiladi.

- O‘zbekistonda, masalan, sud qarorlarining ochiqligi so‘nggi yillarda yaxshilangan bo‘lsa-da, hali ham to‘liq shaffoflikka erishilmagan.

Jazo choralari yetarli emasligi:

- Korrupsion jinoyatlar uchun jazo choralari ko‘pincha yumshoq bo‘lib, jinoyatchilarni qayta jinoyat sodir etishdan to‘xtata olmaydi.

- Ba‘zi hollarda, sudyalari yoki prokurorlar o‘zlari korrupsiyaga aloqador bo‘lgani uchun ichki tekshiruvlar samarasiz qoladi.

- Masalan, Transparency International ma‘lumotlariga ko‘ra, ko‘plab davlatlarda sudyalarga nisbatan jazo chorasini faqat lavozimdan chetlatish bilan cheklanadi, bu esa ularning boyliklarini saqlab qolishlariga imkon beradi.

Tadbirkorlik va davlat idoralari bilan noqonuniy aloqalar:

- Adliya tizimi xodimlari biznes vakillari yoki davlat amaldorlari bilan noqonuniy kelishuvlarga kirishadi. Bu sud qarorlarining xolisligiga putur yetkazadi.

- Masalan, tadbirkorlar sud orqali raqobatchilarini yo‘q qilish yoki noqonuniy mulkni qo‘lga kiritish uchun pora berishi mumkin.

Fuqarolar ishonchining yo‘qligi:

- Korrupsiya tufayli odamlar adliya tizimiga ishonmaydi, bu esa sudga murojaat qilishdan qochishga olib keladi. Natijada, noqonuniy yo‘llar bilan muammolarni hal qilish (masalan, “tanish-bilish” orqali) keng tarqaladi.

- O‘zbekistonda 2020-2023 yillarda olib borilgan so‘rovlar (O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi ma‘lumotlari) shuni ko‘rsatadiki, fuqarolar sud tizimiga ishonch darajasi o‘lishiga qaramay, hali ham past darajada qolmoqda.

Inson omilining yuqori darajasi:

- Hujjatlarning qog‘oz shaklida yuritilishi, sud jarayonlarining raqamlashtirilmaganligi va boshqa qo‘lda boshqariladigan jarayonlar korrupsiyaga zamin yaratadi.

- Masalan, sud hujjatlarini yo‘qotish yoki o‘zgartirish orqali noqonuniy qarorlar qabul qilinishi mumkin.

Yechimlar: tizimli va amaliy choralar

Korrupsiyaga qarshi kurashish uchun kompleks yondashuv zarur. Quyida muammoni hal qilish uchun batafsil yechimlar keltiriladi:

Sud tizimining mustaqilligini ta‘minlash:

- Sudyalari saylovi va tayinlash jarayonini shaffof qilish: Sudyalari mustaqil komissiyalar tomonidan tanlanishi va ularning faoliyati siyosiy bosimdan himoyalaniishi kerak. Masalan, Gruziyada 2004-2012 yillardagi islohotlar davomida

sudyalar tanlash tizimi shaffoflashtirildi va bu korrupsiyani sezilarli darajada kamaytirdi.

- Sudyalar immunitetini qayta ko'rib chiqish: Sudyalar immuniteti faqat ularning qonuniy faoliyatini himoya qilishi kerak, lekin korrupsion jinoyatlardan qochish uchun ishlatilmasligi lozim.

- Moliyaviy mustaqillik: Sudyalar va adliya xodimlarining maoshi munosib darajada bo'lishi kerak, bu poraxo'rlikka ehtiyojni kamaytiradi.

Shaffoflikni oshirish:

- Sud qarorlarini ochiq e'lon qilish: Barcha sud qarorlari onlayn platformalarda e'lon qilinishi va ularning asoslari tushunarli tilda tushuntirilishi kerak. Masalan, Estoniyada sud qarorlari ochiq ma'lumotlar bazasida mavjud va bu fuqarolar ishonchini oshiradi.

- Ommaviy sud jarayonlari: Muhim ishlarni ochiq sud majlislarida ko'rib chiqish va ularni onlayn translyatsiya qilish shaffoflikni ta'minlaydi.

- Fuqarolar uchun axborot platformalari: Adliya tizimi haqida ma'lumot beruvchi mobil ilovalar yoki veb-saytlar yaratish orqali fuqarolar sud jarayonlarini kuzatishi mumkin.

Korrupsiyaga qarshi qattiq choralar:

- Jazo choralari kuchaytirish: Korrupsion jinoyatlar uchun qamoq muddati, jarimalar va mulkni musodara qilish kabi choralar qo'llanilishi kerak. Masalan, Singapurda korrupsiyaga qarshi qattiq qonunlar tufayli bu sohada dunyoning eng past ko'rsatkichlaridan biri qayd etilgan.

- Mustaqil antikorrupsion organlar: Adliya tizimida korrupsiyani tekshirish uchun maxsus organlar tashkil qilinishi kerak. Bu organlar sudyalardan tortib, boshqa xodimlarga qadar tekshiruvlar o'tkazishi lozim.

- Xodimlarning moliyaviy deklaratsiyasi: Sudyalar va adliya xodimlari o'z daromadlari va mol-mulklarini muntazam ravishda e'lon qilishi kerak. Bu noqonuniy boylikni aniqlashga yordam beradi.

Raqamlashtirish va elektron tizimlarni joriy etish:

- Elektron sud tizimi: Hujjatlarning raqamlashtirilishi va sud jarayonlarining onlayn boshqarilishi inson omilini kamaytiradi. Masalan, Janubiy Koreyada elektron sud tizimi korrupsiyani sezilarli darajada kamaytirdi.

- Blockchain texnologiyasi: Hujjatlar va sud qarorlarining o'zgartirib bo'lmazligini ta'minlash uchun blockchaından foydalanish mumkin. Bu hujjatlarning soxtalashtirilishi yoki yo'q qilinishining oldini oladi.

- Avtomatlashtirilgan jarayonlar: Masalan, kichik da'volarni ularni hal qilish jarayonlarini avtomatlashtirish orqali inson aralashuvi minimallashtiriladi.

Xodimlar malakasini oshirish va axloqni mustahkamlash:

- Doimiy treninglar: Sudyalar va adliya xodimlari uchun korrupsiyaga qarshi maxsus treninglar tashkil qilinishi kerak.

- Axloq kodeksi: Adliya xodimlari uchun majburiy axloqiy qoidalar joriy etilishi va ularning buzilishi jiddiy oqibatlarga olib kelishi lozim.

- Ish sharoitlarini yaxshilash: Adliya xodimlarining mehnat sharoitlari va maoshi yaxshilanishi kerak, bu ularning poraxo'rlikka ehtiyojini kamaytiradi.

Jamoatchilik ishtirokini kuchaytirish:

- Ommaviy axborot vositalarini jalb qilish: OAV korrupsiya holatlarini fosh qilishda muhim rol o'ynaydi. Jurnalistlar uchun sud jarayonlariga kirish imkoniyati kengaytirilishi kerak.

- Anonim shikoyat tizimi: Fuqarolar korrupsiya haqida anonim ravishda xabar berishi uchun maxsus platformalar yaratilishi lozim.

- Fuqarolik jamiyati: NNTlar va jamoat tashkilotlari adliya tizimining faoliyatini monitoring qilishi va hisobotlar e'lon qilishi kerak.

Xalqaro tajriba va hamkorlik:

- Xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik: Transparency International, BMTning Korrupsiyaga qarshi konvensiyasi kabi tashkilotlar bilan hamkorlik qilish orqali eng yaxshi tajribalarni joriy etish mumkin.

- Muvaffaqiyatli tajribalarni o'rganish: Masalan, Gruziyada 2000-yillarda sud tizimi islohoti korrupsiyani keskin kamaytirdi. Bu tajribada sudyalar qayta attestatsiyadan o'tkazildi va yangi shaffof tizim joriy qilindi.

- Xalqaro monitoring: Adliya tizimining faoliyatini xalqaro tashkilotlar tomonidan baholash korrupsiyaga qarshi choralar samaradorligini oshiradi.

O'zbekistonda amalga oshirilayotgan choralar

O'zbekistonda so'nggi yillarda adliya tizimida korrupsiyaga qarshi bir qator islohotlar amalga oshirildi:

- Qonunchilikni takomillashtirish: 2020-yilda "Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida"gi qonun qabul qilindi, unda korrupsiyaga qarshi maxsus organlarning vakolatlari belgilandi.

- Sud jarayonlarini raqamlashtirish: "E-Sud" loyihasi doirasida sud hujjatlari elektron shaklda yuritila boshlandi.

- Fuqarolar uchun ochiqlik: Sud qarorlari "Sud hujjatlari" portalida e'lon qilinmoqda, ammo bu tizim hali to'liq shaffof emas.

- Antikorrupsion agentlik: Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi tashkil qilindi, lekin uning faoliyati hali kutilgan natijalarni bermadi.

Xulosa

Adliya tizimida korrupsiyaga qarshi kurashish uchun tizimli va uzoq muddatli yondashuv zarur. Bu shaffoflik, sudyalarning mustaqilligi, raqamlashtirish, jamoatchilik ishtiroki va xalqaro tajribani joriy etishni o'z ichiga oladi. O'zbekistonda

so‘nggi yillarda bu yo‘nalishda muayyan yutuqlarga erishilgan bo‘lsa-da, islohotlarni chuqurlashtirish va fuqarolar ishonchini oshirish uchun qo‘shimcha choralar talab qilinadi.

Adliya tizimida korrupsiyaga qarshi kurash muvaffaqiyatli bo‘lishi uchun institutsional, huquqiy va texnologik yechimlarning integratsiyasi zarur. Quyidagi takliflar ilgari suriladi:

Raqamlashtirishni kengaytirish: Sud hujjatlari va jarayonlarining to‘liq raqamlashtirilishi, shaffoflikni ta‘minlash uchun ochiq platformalar yaratilishi.

Mustaqil monitoring: Adliya tizimida korrupsiyaga qarshi mustaqil organlar tashkil etilishi.

Xodimlar malakasini oshirish: Sudyalalar va huquqshunoslar uchun doimiy treninglar va axloqiy normalarni mustahkamlash.

Xalqaro tajribadan foydalanish: Singapur va Gruziya kabi davlatlarning muvaffaqiyatli tajribalarini O‘zbekiston sharoitlariga moslashtirish. Ushbu choralar adliya tizimida shaffoflik va adolatni ta‘minlashga xizmat qiladi, fuqarolar ishonchini oshiradi va davlat boshqaruvining samaradorligini mustahkamlaydi.

Adabiyotlar

1. “Korrupsiya va uning jamiyatdagi ta‘siri” – Muxtorov A. (2019)
2. “Korrupsiya: Tarixiy va zamonaviy yondashuvlar” – Karimov D. (2018)
3. “Global korrupsiya: Jamiyat va hukumat” – Smith J., Davis R. (2020)
4. “Korrupsiyani kamaytirish va uning ijtimoiy oqibatlari” – Zhumabekov A. (2021)
5. “Shaffof boshqaruv va korrupsiyaga qarshi kurash” – Tursunov R. (2022)
6. Transparency International. (2023). Korruptsiyani qabul qilish indeksi 2023. [Onlayn] Mavjud: <https://www.transparency.org/en/cpi/2023/index/nzl>
7. Jahon banki. (2019). Boshqaruv va taraqqiyot: korruptsiyani o‘lchash va uning o‘sishga ta‘siri. Vashington, D.C.: Jahon banki.
8. Rouz-Akerman, S. (1999). Korruptsiya va hukumat: sabablari, oqibatlari va islohotlari. Kembrij universiteti matbuoti.
9. Paldam, M. Va Svendsen, G. T. (2000). Taraqqiyotda korruptsiyaning roli haqida esse. Rivojlanish tadqiqotlari jurnali, 37(6), 112-134.